

Župna crkva sv. Antuna Padovanskog u Fužinama - primjer arhitekture klasicizma u Gorskom kotaru

Bradanović, Marijan; Topolovčan, Ivan

Source / Izvornik: **Problemi sjevernog Jadrana : Problemi sjevernog Jadrana, 2020, 18, 133 - 158**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.21857/90836c71xy>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:065327>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Marijan Bradanović i Ivan Topolovčan

ŽUPNA CRKVA SV. ANTUNA PADOVANSKOG U FUŽINAMA

— PRIMJER ARHITEKTURE KLASICIZMA U GORSKOM KOTARU

Prof. dr. sc. Marijan Bradanović
Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za povijest umjetnosti,
Katedra za istraživanje i zaštitu kulturne baštine
Sveučilišna avenija 4, HR – 51000 Rijeka
marijanbradanovic6@gmail.com, mbradanovic@ffri.hr

UDK 726(497.561)
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 15. 4. 2020.
Prihvaćeno: 8. 7. 2020.
DOI: 10.21857/90836c71xy

Ivan Topolovčan
Student 3. godine preddiplomskog studija
Povijesti umjetnosti i Njemačkog jezika i književnosti
Đurđić 28, HR – 43231 Ivanska
ivantopolovcan@gmail.com

Crkva sv. Antuna Padovanskog u Fužinama valorizira se kao reprezentativan primjer implementacije arhitekture klasicizma na prostoru Gorskog kotara. Donosi se povijesnoumjetnički kontekst njezina postanka i karakteristika arhitektonskog oblikovanja. Upozorava se na zapretene elemente izvornog oblikovanja crkve. Elementi njezina oblikovanja povezuju se s onima župne crkve u obližnjim Delnicama i drugih crkava u bližem i daljem okruženju. Objelodanjuju se arhivski podatci o teškoćama oko izgradnje te o opremanju crkve nakon izgradnje i znatnijih popravaka.

Ključne riječi: sakralna arhitektura; klasicizam; Fužine; Gorski kotar; Ugarsko primorje; grad Rijeka; biskup Ivan Krstitelj Ježić; pluralizam utjecaja.

* Ovaj rad sufinancirali su Sveučilište u Rijeci projektom *Kulturni krajolik sjevernog Jadrana – popunjavanje lakuna* (uniri-human-18-245) i Hrvatska zaklada za znanost projektom PZS-2019-02-1624-GLOHUM *Globalni Humanizmi: novi pogledi na srednji vijek (300-1600)*.

Metodološki pristup, prethodna istraživanja, arhitektonska i konzervatorska dokumentacija

Dosad nije bilo sustavnog povijesnoumjetničkog ili konzervatorskog istraživanja župne crkve u Fužinama.¹ Pristupilo mu se upravo s namjerom da se provede njezina temeljita valorizacija u sklopu pripremnih radova za predstojeći konzervatorski zahvat. Otvarao se niz pitanja na koje je prije početka zahvata trebalo pružiti odgovore, primjerice o mogućoj faznosti gradnje. Slabo stanje istraženosti nije izuzetak ni u širem kontekstu sakralne baštine Gorskoga kotara. Općenito promatrano, riječka konzervatorska služba, tj. današnji Konzervatorski odjel u Rijeci Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, a nekadašnji Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Rijeci ili Konzervatorski zavod u Rijeci, koji je od samog osnutka nakon Drugoga svjetskog rata kontinuirano imao nadležnost nad baštinom Gorskoga kotara, u tom je kraju znatno više bio fokusiran na napore u zaštiti tradicijskog graditeljstva, a manje na stilsku, arhitektonsku baštinu. Tijekom druge polovine 20. stoljeća možda je i najmanje u žarištu istraživanja materijalne baštine Gorskoga kotara bila nepokretna i pokretna sakralna baština.² Rezultat toga jest skromna razina povijesnoumjetničkih znanja o njoj.

1 Crkva sv. Antuna Padovanskog u Fužinama pojedinačno je zaštićeno nepokretno kulturno dobro na Listi zaštićenih kulturnih dobara RH (oznaka dobra Z-3031). K tomu, crkva se nalazi unutar zaštićene povijesne cjeline naselja Fužine (oznaka dobra Z-2930). U pripremnim radovima za registraciju tih kulturnih dobara početkom dvijetisućitih godina sudjelovao je i jedan od autora ovog rada. Recentno, temeljitije istraživanje arhitekture župne crkve u Fužinama provedeno je na inicijativu g. V. Bralića, dipl. ing. arh., voditelja projektnog ureda „Arhitektonsko-građevinski atelje“ (AGA d.o.o.) u Rijeci, i g. M. Burića, dipl. ing. stroj., predstavnika crkvenog vijeća Župe Fužine. U sklopu istraživanja izrađen je konzervatorski elaborat radi pripreme predstojećih konzervatorskih zahvata na župnoj crkvi sv. Antuna Padovanskoga u Fužinama. Usp. MARIJAN BRADANOVIĆ, *Župna crkva sv. Antuna Padovanskog u Fužinama - konzervatorski elaborat*, Rijeka, 2019. Ovom prigodom zahvaljujemo na pomoći u ovom radu gospodi Milutinu Buriću i Vladiju Braliću, dr. sc. Tomislavu Zečeviću, župniku župa Fužine i Lič, te dr. sc. Marinku Jakovljeviću, vlasniku zbirke povijesnih razglednica Fužina. Zahvaljujemo i kolegama arhivistima Borisu Zakošeku i Mladenu Uremu iz Državnog arhiva u Rijeci, kolegici Mileni Rogić iz Biskupskog arhiva u Senju, kolegici konzervatorici Sari Blažević te kolegama konzervatorima dr. sc. Željku Bistroviću, Nenadu Labusu, Damiru Krizmaniću i dr. sc. Petru Puhmajeru na potpori koju su nam pružili u istraživanju.

2 Riječka konzervatorska služba predstavljala je malobrojni dio službenog hrvatskog sustava zaštite kulturnih dobara, osobito s obzirom na njezinu teritorijalnu nadležnost koja je, uz Gorski kotar, desetljećima obuhvaćala područje Kvarnera, Hrvatskog primorja, otoka Paga i hrvatskog dijela Istre k tomu se povremeno, raznim reorganizacijama, a osobito u posljednjem desetljeću prošloga stoljeća, protežući i na područje Like. U svemu tome od samih je svojih poratnih početaka 1946. i 1947. godine bila izrazito fokusirana na kulturnu baštinu Istre. O razlozima takvog opredjeljenja, a šire i o povijesti riječke konzervatorske službe te područjima njezine nadležnosti unutar državne i javne uprave NR Hrvatske, SR Hrvatske te samostalne Republike Hrvatske

Što se tiče za predmet ovog istraživanja relevantne literature, kulturno-povijesnih monografija i vodiča, na prvome mjestu treba spomenuti neveliku, ali iznimno važnu monografiju Liča i Fužina teologa i povjesničara dr. Andrije Račkog.³ Ostala starija literatura o Gorskom kotaru gotovo se uopće ne bavi Fužinama već postankom starijim Ličem, poput za Gorski kotar inače nezaobilaznog djela E. Laszowskog.⁴ Važnih podataka za ovu našu temu ne donosi ni glasovito putopisno djelo Dragutina Hirca.⁵ Od povijesnoumjetničke literature nezaobilazan je pregled sakralne baštine Gorskog kotara konzervatorice Ive Perčić Čologović. Iako može poslužiti kao inicijalna sinteza sakralne baštine Gorskog kotara, taj pregled također ne donosi važnijih podataka o župnoj crkvi u Fužinama. Štoviše, fužinska je župna crkva u njemu sa stajališta današnjih kriterija povijesnoumjetničke valorizacije čak i zapostavljena, tek usput spomenuta, tj. nije vrednovana na način kako bi to trebala činiti suvremena povijest umjetnosti. Ne spominjemo to kao manu toga ipak prigodno, za potrebe danas već glasovite monografije Gorskoga kotara nastalog rada u kojem se autorica uvodno i ogradila zbog njegove sažetosti. Povijesno promatrano, takav je tretman crkve u Fužinama sasvim razumljiv, jer arhitektura razdoblja prve polovine 19. stoljeća tek se posljednjih tridesetak godina počela pravednije i uravnoteženije valorizirati u ukupnom korpusu hrvatske arhitektonske baštine. O ovom radu valja istaknuti da je on do danas ostao ne samo jedina povijesnoumjetnička sinteza ukupne arhitektonske baštine Gorskoga kotara nego ujedno i jedini publicirani povijesnoumjetnički tekst koji se barem dotiče teme župne crkve u Fužinama. To je podatak koji najviše govori o izrazitoj zapostavljenosti te problematike u stručnoj i znanstvenoj povijesnoumjetničkoj literaturi.⁶

Zbog tih okolnosti, naglašenije smo pribjegli komparativnoj analizi sakralne arhitekture klasicizma na širim susjednim prostorima. Pritom je, zbog stilskih promjena od baroknoga klasicizma kasnog 18. stoljeća prema klasicizmu 19. stoljeća, vrlo važan bio ne samo širi geografski nego i nešto širi kronološki pristup.⁷

usp. MARIJAN BRADANOVIĆ, Tradicija, osnutak i djelovanje konzervatorske službe u Rijeci, *Sveti Vid. Zbornik*, Rijeka, 2001., 127-146.

³ ANDRIJA RAČKI, *Iz prošlih dana općine Liča i Fužine*, Rijeka, 1946.

⁴ EMILIJ LASZOWSKI, *Gorski kotar i Vinodol. Dio državnine Frankopana i Zrinskih. Mjestopisne i povijesne crtice*, Zagreb, 1923., 58-66.

⁵ DRAGUTIN HIRC, *Gorski kotar*, Zagreb, 1898.

⁶ IVA PERČIĆ-ČOLOGOVIĆ, Fortifikacijski i sakralni spomenici, u: *Gorski kotar*, Delnice, 1981., 781-803.

⁷ Usp. VLADIMIR MARKOVIĆ, *Crkve 17. i 18. stoljeća u Istri – tipologija i stil*, Zagreb, 2004., oso-

Širi geografski pristup bio je potreban i zbog specifičnog, tranzitnog položaja Fužina u sklopu hrvatskih i austrijskih zemalja, utjecaja koji su dopirali iz Hrvatskog primorja, kao i zbog bitnih promjena koje su se na administrativnom polju na tom prostoru odvijale tijekom 18. stoljeća. Fužine su se tada, izgradnjom Karolinske ceste, počele brže razvijati kao naselje. Naravno, važne su bile civilne i crkvene administrativne okolnosti prve polovine 19. stoljeća, kada se podizala crkva sv. Antuna Padovanskog.⁸ Ukratko, trebalo je uključiti faktore koji su, u drugoj polovini 18. i početkom 19. stoljeća, iz različitih bližih i daljih kulturnih središta imali utjecaja na tom tranzitnom području. Što se tiče dokumentacije, od velike je važnosti u ovoj analizi bila arhitektonska snimka postojećeg stanja župne crkve u Fužinama autora V. Bralića, dipl. ing. arh.⁹

Prostorni i povijesni kontekst izgradnje

Crkva sv. Antuna Padovanskog u Fužinama smještena je u predjelu zvanom Sv. Anton. Ime je predio dobio i prije izgradnje danas sačuvane crkve, prema njezinoj prethodnici koja se već negdje od razdoblja izgradnje Karolinske ceste, od 1721.¹⁰ ili 1722. godine, zajedno s tadašnjim fužinskim grobljem nalazila „ispod samog župnog stana”¹¹. Dakle groblje i prvotna crkva nalazili su se na zavrani danas opločnoj tzv. tlakovcem. Ona funkcionira kao mali trg toga gornjeg

bitu u toj studiji danu analizu arhitekture tzv. Pićansko-senjske skupine, str. 61-78. Jedan od autora ovog rada akademiku V. Markoviću zahvalan je na plodnim razgovorima o fenomenu odnosa arhitekture baroknog klasicizma i klasicizma. Također usp. DUBRAVKA BOTICA, „Dugo 18. stoljeće” u sakralnoj arhitekturi – tipologija sakralne arhitekture u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i Štajerskoj u drugoj polovici 18. stoljeća i na početku 19. stoljeća, u: Preinfalk, Miha (ur.) *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*, 2011., 167-182, MARIJAN BRADANOVIĆ, *Istra iz putnih mapa Pietra Nobilea*, Koper, 2012., osobito poglavlje o utjecaju trčanskog klasicizma na klasicističku arhitekturu Istre i Rijeke, str. 147-150. FRANCI LAZARINI, *Cerkve, samostani redovne hiše in sinagoge*, u: IGOR SAPAČ, FRANCI LAZARINI, *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana, 2015., str. 105-109. Usp. također KATARINA HORVAT-LEVAJ, *Barokna literatura*, Zagreb, 2015., osobito dio o arhitekturi župne crkve sv. Andrije u Bakru čiju je gradnju vodio riječki graditelj Antun Gnamb, str. 323-326.

⁸ O civilnim administrativnim promjenama usp. DANILO KLEN et al., *Povijest Rijeke*, Rijeka, 1988., 133-183, EVA FABER, *Litorale Austriaco. Das österreichische und kroatische Küstenland 1700-1780*, Trondheim – Graz, 1995., 117-143. Za podjednako dinamične crkvene administrativne prilike usp. MANOILLO SLADOVIĆ, *Povesti biskupiah senjske i modruške ili krbavske*, Trst, 1856., 110-129, 261-333.

⁹ VLADI BRALIĆ, *Arhitektonska snimka postojećeg stanja crkve Sv. Antuna Padovanskog u Fužinama*, Arhitektonsko-graditeljski atelje, Rijeka, 2019., 11-12 (elaborat).

¹⁰ JOSIP BURIC, *Biskupije senjska i modruška u 18. stoljeću*, Gospić – Zagreb, 2002., 127.

¹¹ *Spomenica župe Fužine*, str. 3.

dijela Fužina, kao i uz začelje župnog stana u njegovu današnjem vrtu. Župa je ustanovljena 1725. godine, od kada su se vodile matice krštenih. Spominje se župnik Andrija Piršić.¹² Prije toga stanovnici Fužina crkveno su pripadali Župi Lič. Ovdje valja istaknuti da je današnja izvanredno dobro sačuvana zgrada župnog ureda podignuta na samom koncu 1797. godine, za župnikovanja Antuna Frančiškovića, Bakranina. On je dao podignuti i kapelu na novom groblju 1802. godine.¹³ Ne možemo preciznije zaključiti kada je počelo funkcionirati novo groblje, svakako prije te 1802. godine, a njegovo izmještanje iz naselja valja povezati s naoko kratkotrajnim reformama koje je donio jozefinizam. Njegov se utjecaj u takvim modernizacijskim elementima protezao i na iduća desetljeća. Ta heksagonalno tlocrtno zasnovana kapela sv. Križa nije bila jedina tog tlocrtnog oblika u Gorskom kotaru, a bila je podignuta na mjestu gdje se otprije nalazila lokalna Kalvarija. Moguće je da je na oblikovanje tog tipa crkava centralnog tlocrta u Gorskom kotaru utjecalo oblikovanje riječke isusovačke crkve sv. Vida. Jedno je njezino zvono bilo datirano u 1727. godinu.¹⁴ Moguće je da je ono prvotno pripadalo izvornoj fužinskoj župnoj crkvi sv. Antuna.

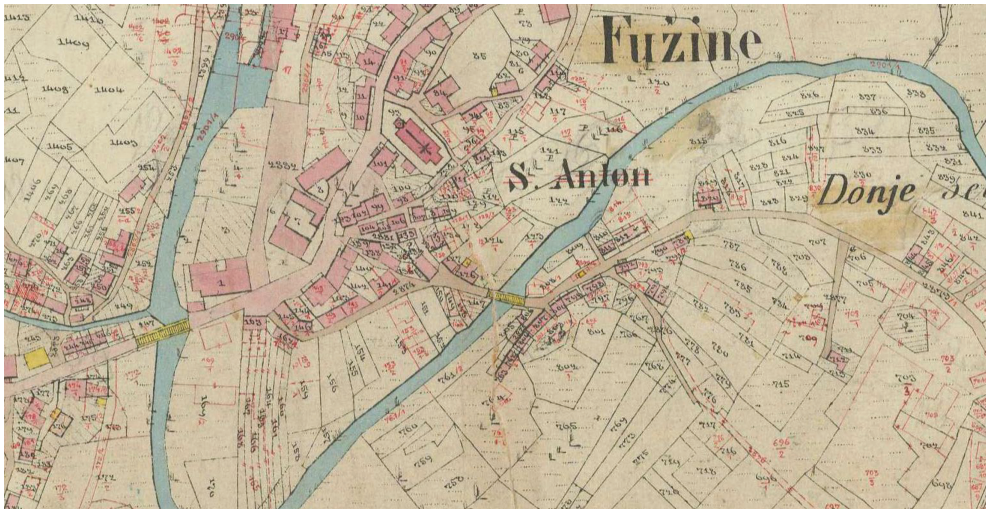
Ovdje nema mjesta za iscrpniju urbanističku analizu, no svakako treba spomenuti da je smještaj nove crkve sv. Antuna, iz prve polovine 19. stoljeća, uvelike bio određen zatečenim stanjem. Prvotnu je crkvu zbog razlike u visini terena vjerojatno bilo teško proširiti bez znatnijega nasipanja istočne parcele podno nje i izvornoga groblja. Bila je ograničena trasom Karoline, zgradom župnog stana i zacijelo još postojećeg prvotnog fužinskoga groblja. Obrnuta orijentacija duž prometnice, otprilike pravcem sjever – jug, bila bi neuobičajena, mada ne iznimna, osobito u doba baroka i klasicizma i osobito u urbanim središtima, no onima znatno gušće, već prethodno nastale urbane strukture. Teškoću u takvoj orijentaciji također je predstavljala razlika u visini terena. To su vjerojatno bili glavni razlozi polaganja temelja za novu crkvu na parceli sjeverno od župnog dvora, kao što je i sama položenost za ono vrijeme prostranog i vrlo solidno građenog župnog dvora, ali i uzvisine sjeverno od parcele novogradnje crkve, uvjetovala manji i također ne neuobičajeni otklon od tradicionalne orijentacije od zapada prema istoku.

¹² *Spomenica*, str. 140. Kako župnik Petranović duhovito napominje aludirajući na nečitkost njegova rukopisa „čini se da je bio ljubitelj hijeroglifa“ a zbog zbijenosti teksta dodaje i da je „papir morao biti vrlo skup“.

¹³ ANDRIJA RAČKI, 50.

¹⁴ *Spomenica*, 71.

Što se tiče smještaja u odnosu na dijelove naselja, analiza povijesnih zemljovida i povijesnog katastra, uz pregled postojećeg stanja, dovodi do zaključka da je prvotno naselje zbijenoga tipa bilo smješteno na padinama brijega, uokolo kojega je meandrirao potok Ličanka. S obzirom na okolnosti izgradnje nove fužinske župne crkve u prvoj polovini 19. stoljeća, za analizu prostornog razvoja Fužina nisu nam bile od koristi inače dragocjene austrijske vojne izmjere iz druge polovine 18. i prve polovine 19. stoljeća. Poznato je da je grafički izvrsna austrijska katastarska izmjera u ovim krajevima koji su već imali josefinski katastar provedena relativno kasno. To se dogodilo stoga što je Austriji zbog razreza poreza u prvoj polovini 19. stoljeća bilo primarno novim tehnikama snimanja i kartiranja obuhvatiti ona područja unutar svojih novih granica koja su nekad pripadala Mletačkoj Republici. Katastarska izmjera Fužina iz 1862. godine u zoni uokolo nove župne crkve, a i što se tiče same crkve, praktično je dokumentirala i danas postojeće stanje (slika 1). Ranije vojne izmjere izvanredno su važne za urbanističku analizu naselja, ali posve nepouzdanе za slučaj oblikovanja i smještaja na razini topografskog znaka shematski ucrtane prvotne crkve.¹⁵

Slika 1. Prikaz današnje crkve sv. Antuna Padovanskog na katastarskoj izmjeri 1862. godine

¹⁵ Izvrsni podatci za povijesno-urbanističku analizu, vojni zemljovidi i katastarske mape dostupni su i online. Usp. <https://mapire.eu/en/>, pristupljeno 10. 10. 2019.

Povijesni podatci upućuju na okolnost da, usprkos ranijem formiranju Liča, začeci Fužina ipak sežu dublje u 17. stoljeće, u razdoblje znatno prije izgradnje Karolinske ceste.¹⁶ Uz pružanje vodotoka, nalazišta željezne rude i kasnije potrebe razvoja putnih postaja na Karolini, a možda i postojanje ranije povijesne komunikacije, na oblikovanje naselja utjecale su i neposredne topografske okolnosti na lokaciji. Urbanistička analiza jasno pokazuje formiranje prvotnog zbijenog naselja s nizovima kuća koje su se grupirale slijedeći zadanosti padine. To je Purga, najstariji dio Fužina, čije ime vjerojatno potječe od termina *burg*, *borgo*, u smislu podgrađa, varoši ili naselja. Sačuvana je lokalna tradicija o uličici podno Purge kao najstarijoj trasi Karoline. Usporedi li se njezino pružanje prema nekadašnjem mostu podno uzvisine, vidljivo je da se ona pravilnije nadovezuje na trasu povijesne ceste. Današnja šira trasa glavne prometnice u oštrijoj krivini uzdiže se iz pravca mosta. Do te korekcije moralo je doći već tijekom 18. stoljeća, jer je prema njoj orijentirano pročelje kaštelanata i pročelje župnog dvora, a vrlo je vjerojatno prema njoj bilo orijentirano i pročelje prvotne župne crkve, kao što je to slučaj i s pročeljem današnje, klasicističke crkve. Još jednom valja naglasiti da je današnja župna crkva pravilno orijentirana, otprilike u smjeru zapada, ali i prema spomenutoj novijoj i široj trasi Karolinske ceste. Od druge polovine 18. stoljeća i u 19. stoljeću naselje je dobilo izrazitije linearni karakter, s kućama formiranim duž same novije glavne prometnice, što je i danas njegova temeljna urbanistička karakteristika.

O gradnji, zastoju u gradnji i dovršetku gradnje 1833. godine

Prema Spomenici Župe Fužine, temelj nove fužinske crkve 31. srpnja 1809. postavio je župnik Anton Frančišković. Uskoro su, prema pučkoj tradiciji koju nam prenosi Spomenica, zidovi crkve bili visoki četiri metra, no nastavak gradnje zaustavilo je francusko zauzimanje ovih krajeva.¹⁷ Ono se dogodilo odredbama mira u Schönbrunnu, svega nekoliko mjeseci po početku gradnje, kada su formirane Ilirske pokrajine sa sjedištem u Ljubljani. Zategnuti odnosi između režima i crkvenih vlasti, osobito nižega svećenstva, u pravilu neprijateljski nastrojenoga prema idejama Francuske revolucije, izraženiji su bili u malim sredinama. U tome, a i u zloglasnoj poreznoj presiji francuske uprave, nestabilnosti i

¹⁶ Dosad najopsežnije i sabirući prethodne rezultate o povijesnim korijenima Fužina pisala je N. Kauzlarić Andrić. Usp. NEDA KAUZLARIĆ ANDRIĆ, Postanak, rast i razvoj naselja – stanovništvo i življenje, u: *Fužine, Lič, Vrata, Belo Selo, Slavica, Benkovac: u povodu 200. Godišnjice Škole Fužine: 1785.-1985., Rijeka, 1985., 22-23.*

¹⁷ *Spomenica*, str. 51.

neimaštini, vjerojatno treba tražiti dio razloga za dulji zastoj u gradnji. Indirektnu potvrdu stanja u tom ne samo politički već i crkveno-administrativno turbulentnom vremenu nalazimo u objavljenom izvješću biskupa Ivana Krstitelja Ježića crkvenim vlastima u Rimu (*Relationes ad limina apostolorum*) 1814. godine. U njemu se, što se tiče stanja u biskupiji, općenito ističe siromaštvo naroda koji ne može samostalno obnavljati crkve, pa se u tom smislu očekivala vladarska pomoć. Treba naglasiti da se stanje u Gorskom kotaru u pravilu ipak bolje ocjenjivalo negoli ono u Lici.¹⁸

Barem ukratko treba istaknuti važnost biskupa I. K. Ježića (Novi u Vinodolu, 1746. – Novi u Vinodolu, 1833.). Senjsku i Modrušku biskupiju vodio je desetljećima, u vremenu osnivanja novih župa koncem 18. stoljeća, kao i u vremenu ambicioznih planova, ali i burnih političkih i administrativnih promjena za francuske i kasnije austrijske uprave, u razdoblju 1789. – 1833. godine. Nije bio nesklon jačanju ili restauraciji važnosti Modruške ili Krbavske biskupije pritom se suočavajući s otporom klera Senjskoga kaptola.¹⁹ Nažalost, ovdje nema mjesta čak ni za najkraću analizu značajnih sakralnih arhitektonskih realizacija na velikom prostoru kojim je Ježić dugo crkveno upravljao. Za razliku od mjesnih župnika, koji su često oštro kritizirali francusku vlast, biskup Ježić za vrijeme francuske uprave razvijao je odnose s glasovitim francuskim generalom, kasnije maršalom, guvernerom Ilirskih pokrajina A. L. Marmontom.²⁰

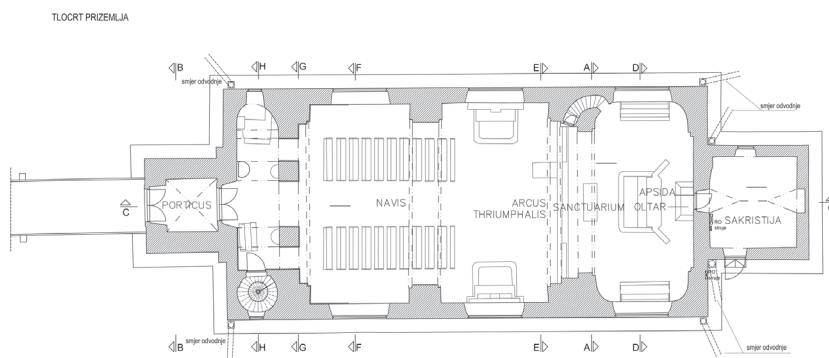
Iako je austrijska vlast ponovno uspostavljena već 1813. godine, ni 1819. godine nova crkva u Fužinama nije bila dovršena. Štoviše, gradnja nije nimalo napredovala od tad već davne 1809. godine, kada su postavljeni crkveni temelji. Župnik Petranović, prenoseći nam zapise svojeg prethodnika Franciškovića i pritom komentirajući da se on zabunio te spominjući i dalje postojanje „Ilirije“ (a nije, jer je Austrija dijelu nekadašnjih Ilirskih pokrajina, kojima su do 1822. pripadale i Fužine, zadržala ime Kraljevine Ilirije), pretpostavljao je da se gradnja oduljila upravo zbog „provizorne vlade“ i opsežnosti posla oko podzidavanja strmina koje su okruživale zemljište za gradnju. Ističe i da je trošak gradnje

¹⁸ MILE BOGOVIĆ, Sadržaj izvješća Senjsko-modruških biskupa u Rim od 1602. do 1919. godine, *Senjski zbornik* 23, 1996., 184.

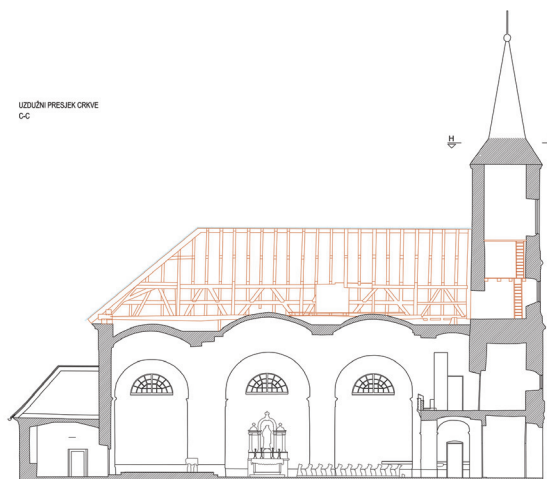
¹⁹ Ježić, Ivan Krstitelj, enciklopedijska natuknica, <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=60457>, pristupljeno 27. 10. 2019. O ambicioznom biskupu Ježiću i francuskim planovima s njim u vezi, a i kasnijim austrijskim planovima osnivanja zasebne Modruške biskupije sa sjedištem u Rijeci usp. MILE BOGOVIĆ, Biskupovanje Ivana Krstitelja Ježića (1789.-1833.), *Riječki teološki časopis*, 16, 2007., 383-393.

²⁰ MILE BOGOVIĆ, Biskupovanje Ivana Krstitelja Ježića (1789.-1833.), *Riječki teološki časopis*, 16, 2007., 387.

počivao na sredstvima „komorskoga patronata“, dok je puk „davao rabotu“, tj. sudjelovao fizičkim radom ili donirajući novčana sredstva, i po sto i više forinti, kojima se mogla zamijeniti radna obveza. Gradnja je dovršena tek pod župnikom Vinkom Studencem 1833. godine.²¹ Godine 1836. biskup Mirko Ožegović prvi je put u njoj dijelio sakrament sv. potvrde (slika 2 i 3).²²

Slika 2. Tlocrt crkve u razini prizemlja, Vladi Bralić, dipl. ing. arh.

Slika 3. Uzdužni presjek crkve, Vladi Bralić, dipl. ing. arh.

²¹ Spomenica, str. 50-52.

²² Spomenica, str. 82.

O okolnostima izgradnje ništa se ne saznaje iz objavljenih izvješća Senjsko-modruških biskupa Rimu. Treba istaknuti da se u izvješću iz 1826. godine navode značajne vizitacijske i općenito dušobrižničke aktivnosti tada već osamdesetogodišnjeg biskupa Ježića. Spominju se novosagrađene crkve, posvećenja oltara u ličkim crkvama, ali i u Mrkoplju, kao i vizitacija Gorskog kotara 1825. godine, no nema riječi o samim Fužinama.²³ Što se tiče vizitacija i ostaloga gradiva o Župi Fužine koje se čuva u Biskupskom arhivu u Senju, i ta skupina pisanih izvora sumarno potvrđuje prethodno iznesene podatke. Tada već desetljeće dug zastoju u gradnji potvrđuje i Inventar župskih dobara iz kolovoza 1818. godine. U njemu se spominje zemljište za gradnju crkve na kojem se nalaze crkveni temelji.²⁴

Među kasnijim zapisima koji se čuvaju u Biskupskom arhivu u Senju, od podataka relevantnih za doba izgradnje, tj. za doba zastoja u izgradnji nove crkve, saznajemo da se u fužinskoj župnoj crkvi nalazio oltar sv. Josipa koji je 25. travnja 1824. bio posvećen za bratovštinu sv. Josipa. Sveta misa služila se za sve pokojne članove bratovštine sv. Josipa svakog prvog petka u mjesecu, no vjerojatno je još uvijek bila riječ o staroj župnoj crkvi. U zapisu iz 1925. navedeno je da se sadašnja župna crkva započela graditi 1808. godine, a dovršena je godine 1833., dok u samim zapisnicima s vizitacija nema spomena tih godina.²⁵

Ovdje je važno spomenuti da je na crkvenoj podnici podno pjevališta odložen sačuvani natpis na kamenoj ploči posvećen obnovi tornja, vjerojatno fužinskog crkvenog zvonika, dovršenoj 1844. godine, „velikodušnošću previšnje kr. ugarske komore“ te brigom i marom presvijetloga gospodina Josipa Crnkovića Doljskog, kr. komorskog inspektora primorskih posjeda (slika 4 i 5).²⁶ Natpis

²³ Izvješće Ivana Krstitelja Ježića 1826. godine, Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija, *Fontes: Izvori za hrvatsku povijest*, vol. 7, n. 1., 2001., 278.

²⁴ Biskupski arhiv u Senju, Župa Fužine, *Inventarium über das bewegliche und unbewegliche Bermögen. St. Antonio di Padua zu Fuccine, a. 1818.*

²⁵ Biskupski arhiv u Senju, *Podaci župa. Zavedeno 1925. godine.* Fužine, bez paginacije.

²⁶ HAEC/TURRIS MUNIFICENTIA EXCelsae: CAMERA Regiae: Hungaricae: AULICAE/CURA ET SOLLICITUDINE SPECTabilis: D(omi)NI JOSEPHI/CZERNKOVICH DE DOLJE Regii: BONORUM MARITimum CA(mer)ALium/INSPECTORIS, AC SUBSIDIO COMMUNITATIS/FUCCINENSIS ANNO MDCCCXLIV REFECTA EXSTITIT. Czernkovich de Dolje kao voditelj inspektorata komorsko-pomorskih dobara iz Rijeke u rujnu 1844. godine potpisao je oglas o davanju u zakup prostora i infrastrukture brodogradilišta Kraljevici. Oglas je objavljen u riječkim novinama *L'Eco del litorale ungarico*. Usp. RADOJICA F. BARBARIĆ, Neki podaci o djelatnosti kraljevičkih brodograditelja braće Pritchard, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, vol. 8-9, (1963-1964), 1964., 53. Czernkovich je umro 9. studenog 1888. u 81. godini. Pokopan je 11. studenog na Mirogoju, što saznajemo iz osmrtnice u kojoj je tituliran kraljevskim umirovljenim nadzornikom pomorskih dobara, viteзом papinskoga reda sv. Silvestra i patricijem kraljevskih gradova Rijeke i Bakra. Usp. https://www.geni.com/photo/view/600000048309052009?album_type=photos_of_me&photo_id=600000048308703214, pristupljeno 20. 11. 2019.

Slika 4. Fužine, zvonik župne crkve sv. Antuna Padovanskog istaknut u osi pročelja, foto: Damir Krizmanić

Slika 5. Fužine, dislocirani natpis o dovršenju obnove zvonika u doba Josipa Crnkovića, 1844. godine, foto: Damir Krizmanić

potvrđuje vijesti iz Spomenice o načinu prikupljanja sredstava za gradnju crkve, ali i znatniji popravak zvonika koji je uslijedio nedugo nakon izgradnje. Nakon izgradnje nastavilo se s opremanjem crkve. Crkva je zatim opločena dvjema vrstama mjesnih sivaca i brečom, po svoj prilici pristiglom s nedalekih otoka Krka ili Raba, što također svjedoči o očekivanim vezama s Kvarnerom. Od breče su izvedene i škropionice uza zidane stupce pjevališta (slika 6).

Važno je istaknuti da sastavni dio ambijenta predstavlja susjedna zgrada župnog stana kojem je posve sačuvana kasnobarokna konstrukcija svođenog podruma. Dijelom je sačuvan dvorišni ogradni zid s masivnim poklopnicama kao i masivno podziđe s velikim klesancima sлагanima u prevezu. Slikovito prevezano podziđe od velikih, precizno sлагanih kamenih blokova nekad je rubilo cjelokupnu parcelu crkve, a danas je sa sjeverne strane zamijenjeno betonskim zidom. Crkva je oblikovanjem i dobro odmjerenom impostacijom sračunato dominirala naseljem, što nije zasjenila nijedna kasnija gradnja.

Slika 6. Pogled na crkveni brod prema glavnom oltaru, foto: Damir Krizmanić

Daljnje opremanje i popravci crkve

Ukratko ćemo se osvrnuti i na opremanje crkve oltarima u kontekstu kulturnih utjecaja koji su u ovaj dio Gorskog kotara dopirali uglavnom iz Primorja, osobito iz Rijeke kao dominantnog kulturnog središta, ali i s područja kontinentalne Hrvatske te da bismo u glavnim crtama opisali kako je u 19. i ranom 20. stoljeću tekao postupak opremanja jedne crkve Gorskoga kotara nakon njezine izgradnje. Prvotni drvorezbareni oltar sv. Antuna podignut je 1841. godine. U Spomenici se ističu njegove dimenzije, a s obzirom na to da njegovoj skulpturi nema traga, svakako treba razmišljati o mogućnosti njezina pronalaska u nekom zabitom prostoru, u nekom potkrovlju ili u nekoj manjoj, filijalnoj crkvi, kamo su takvi oltari često dospijevali pri demontaži zbog njihove zamjene novima. Oltar sv. Roka podignut je 1860., a oltar sv. Josipa 1870. godine. Za oba su nabavljene oltarne slike. Sv. Josipa s Djetetom Isusom i sv. Ivanom Krstiteljem naslikao je poznati riječki slikar i dekorater Giovanni Fumi. „Križni put nabavljen je milodarima puka 1891. godine.” Župnik Petranović isticao je da slike „treba prati mlačnom krpom a nikako petroleumom”²⁷. Križni put mogao bi biti djelo Valentina Lucasa, slikara podrijetlom iz Labina koji je živio u Kraju pokraj Mošćeničke Drage. Bavio se slikanjem, ali i restauriranjem oltarnih pala na području Istre.²⁸ Klupe za puk nabavljene su 1865. godine, a baldahin 1876. godine.²⁹ Manji dio korskih klupa, drvenoga namještaja izvedenoga u bidermajerskoj tradiciji, sačuvan je uz unutarnje lice zida pročelja i unutar svetišta crkve. Za kulturnu povijest Fužina zanimljiv je podatak o relikvijaru sv. Antuna Padovanskog što ga je glasoviti Fužinarac, povjesničar Franjo Rački, 1861. godine donio iz Rima.³⁰

Sam početak 20. stoljeća 1901. godine na fužinskoj župnoj crkvi obilježen je njezinim oslikavanjem. Izveo ga je poznati i plodni slikar i scenograf Marko Antonini (1849. – 1937.). Udomaćen u Zagrebu, izveo je mnoge zidne oslike po Hrvatskoj i Bosni, pa i po Gorskom kotaru, npr. one u poznatom hodočasničkom svetištu Majke Božje Svetogorske iznad Gerova i u obližnjem Vinodolu, npr. na Trsatu i u Praputnjaku. Njegov angažman tako ne izlazi iz konteksta veza sa susjednim Hrvatskim primorjem i utjecaja koji su tamošnja kulturna središta

²⁷ *Spomenica*, str. 52.

²⁸ ROBERT DORIČIĆ, Valentin Lucas – skica za biografiju slikara iz Kraja, *Problemi sjevernog Jadrana*, 15, 2016., 97-112.

²⁹ *Spomenica*, 53.

³⁰ Biskupski arhiv u Senju, *Podaci župa. Zavedeno 1925. godine*, na stranici koja se odnosi na Fužine (bez paginacije).

imala na kulturnu klimu i naručiteljski ukus župnika i župljana obližnjih Fužina. Zanimljivo je da ga je kao mladića još 1875. godine na Trsatu angažirao grof Alfred Nugent.³¹ Te bi, vjerojatno daleko kvalitetnije, oslike trebalo potražiti u nekadašnjoj Nugentovoj rezidenciji na Trsatu. „Cijela je radnja na fužinskoj crkvi s materijalom koštala 4000 forinti.“ Antonini je, kao i kod većine svojih drugih sličnih realizacija, ostavio svoj potpis u kartuši podno ograde pjevališta. Ovjekovječio je i jednu očito važnu donatoricu tog zahvata, i to natpisom u svetišnoj zoni pokraj ulaza u svođeni hodnik koji vodi do propovjedaonice: „Na spomen Antunu Mihaljeviću Dala urediti unutrašnjost Njegova žena Milka.“ Već je župnik Petranović zapazio da su zidnim oslicima „proporcije tijela odviše površno izvedene“. Godine 1902.³² slijedila je nabava orgulja prvi put restauriranih već 1911. godine te „ukusno izrađenih“ tirolskih skulptura Srca Isusova, Srca Marijina i Tijela Isusova. Skulptura Srca Marijina ima potpis plodnog južnotirolskog majstora Josefa Runggaldiera iz doline Gröden.³³

Antoninijevo oslikavanje unutrašnjosti crkve pokrenulo je i popratni veliki sanacijski zahvat na krovu koji je izveden neposredno prije Prvoga svjetskog rata. Župnik Petranović ostavio nam je svjedočanstva o planovima daljnjih zahvata ističući da je „vanjština neugledna jer je slabo cementirana, krov crkve trošan i sprema ga se pokriti eternitom jer treba biti oprezan da prodor vode ne uništi svod i slikariju“³⁴. Sve je to dodatno dokumentirano gradivom koje se čuva u Hrvatskom državnom arhivu, vezanim uz probleme oko isplate poduzetnika Brauna iz Rijeke, koji je nabavio eternit i željezne krovne prozore, i majstora Tome Brnčića iz Medara Dragalića (Nova Gradiška), koji je radio zahvat na crkvi. Riječ je bila o prekrivanju krova tada popularnim azbest-cementnim pločama „eternita“ namjesto izvornom šindrom, o ugradnji prozora željeznih profila namjesto o dotadašnjim trošnim drvenim prozorima i o radovima na župnom stanu. Preostali dio duga prema Brnčiću otplaćen je tek nakon završetka Prvoga svjetskog rata.³⁵ Kipar Rude Matković sa Sušaka 1913. godine u sklopu tih velikih

³¹ Antonini, Marko, *Hrvatska enciklopedija online*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3165>, pristupljeno 15. 10. 2019.

³² Djelo su Dragutina Šalata iz Karlovca, koji je djelovao na prijelazu 19. u 20. stoljeće.

³³ Prema D. Damjanoviću, skulpture ovog kipara iz St. Urlicha dosad su u Hrvatskoj evidentirane u crkvama u Molvama, Krapini, Lepajcima Taborskom i uršulinskoj crkvi u Varaždinu. Usp. DRAGAN DAMJANOVIĆ, Oltari župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Molvama, *Podravina*, vol. VIII, br. 15, 117-138. Pridružujući skulpture iz Fužina, dodajmo da će mu se ubuduće vjerojatno moći pripisati još niz djela iz Hrvatskog primorja i Istre.

³⁴ *Spomenica*, 53.

³⁵ Hrvatski državni arhiv, HR-HDA-Fužine rkt. crkva, popravci, sv. IV 256/1914.

sanacijskih radova koji su na pojedinim dijelovima crkve i njezine unutrašnjosti vođeni prije Prvoga svjetskog rata, namjesto dotadašnjeg drvenog, izveo je novi, kameni glavni oltar. Učinio je to kombinacijom sivca sa stupovima od otočne, rapske ili krčke breče. To je, prema tadašnjem običaju, ovjekovječio ugraviravši natpis na kamenoj ploči ugrađenoj na poleđinu oltara. Doprinos puka zabilježen je natpisom ugraviranim u kartuši na antependiju oltara: „Na čast sv. Antonu Pad. Podigao ovaj žrtvenik puk fužinski 1913. godine.“ Slično su obilježeni antependiji bočnih rekonstruiranih oltara koje su darovali župnik Antun Golik 1936. godine i opet fužinski puk 1937. godine. Tada je vjerojatno izvedena balustrada pričesne ograde i krsni zdenac uz unutarnje lice pročelja.

Veći dio predvorja u podnožju zvonika opločen je betonskim pločicama popularnim u prvih nekoliko desetljeća 20. stoljeća. Ispod njih naziru se izvorne kamene ploče. Slično se vjerojatno zbilo i s opločenjem sakristije, gdje je, za razliku od spomenutog slučaja u podnožju zvonika, uz manja površinska oštećenja opločenje betonskim pločama cjelovito sačuvano. Prije Prvoga svjetskog rata postojala su četiri zvona, a nakon rekvizicije provedene 1917. godine preostalo je jedno malo zvono „historičke vrijednosti“, koje je navodno datiralo iz 1512. godine. Nakon Prvoga svjetskog rata, 1921. i 1922. godine, nabavljena su nova tri zvona koja su instalirana koncem rujna 1922. Zvona su izlivena u radionici zagrebačkog zvonoljevača Antuna Blazine, koji je bio podrijetlom iz Novigrada u Istri, a poput svojeg suradnika Kvirina Lebiša, od kojega se odvojio, izveo je brojna zvona i na području Like, Gorskog kotara i Hrv. primorja. Budući da je pao križ s tornja, jer je drvena konstrukcija sagnjila, 1926. godine postavljena je nova toranjska drvena konstrukcija, a toranj je prekriven željeznim limom. Zatim je 1927. godine, prema vijestima iz Spomenice, obojena vanjšina crkve i crkvenog zvonika.³⁶ U unutrašnjosti je bilo intervencija, pa su tako klupe za puk polovinom 20. stoljeća zamijenjene novima. Zamijenjeno je nekoliko stuba u svetištu, a pričesna je ograda dijelom demontirana. Demontirani balustri pritom nisu odbačeni već su iskorišteni kao nosači novog oltara prema puku.

Idući se veći sanacijski zahvat na crkvi odvijao tek 1993. i 1994. godine. Pri tim je radovima – koji su provođeni u ratnim prilikama, pa su i slabo dokumentirani – zbog nedostatka sredstava, kameni podzid sjevernog ruba parcele zamijenjen betonskim. Rekonstruirana je drvena krovna konstrukcija uz izvedbu novog limenog pokrova. Prijašnje su zidne žbuke i naliči otučeni do kamena i provedeno je žbukanje konzervatorski neprimjerenom žbukom grube fakture.

³⁶ Spomenica, 56-57.

Izvori i temeljne odrednice arhitektonskog oblikovanja

Crkvu sv. Antuna Padovanskog u Fužinama u najkraćim se crtama može opisati kao jednobrodno zdanje s pravokutnim zvonikom istaknutim na pročelju i pravokutnom sakristijom izbočenom na začelju, iza glavnog oltara. Moguće je da je sakristija nešto kasnije prigradena u osi s lađom crkve, mada je tako već bila ucrtana u katastru 1862. godine. Zvonik proviđaju jednostavni otvori. Nad pravokutnim portalom zvonika izdiže se klasicistički trokutasti vijenac koji počiva na klasicizmu nesvojstvenim eklektički povijenim konzolama. Prežbukani trokutasti kameni vijenac možda danas nije na izvornoj poziciji. U vrijeme dovršenja crkve 1833. godine mogao se nalaziti nad nadvratnikom portala ulaza u crkvu. To je moglo izvorno izgledati kao što do danas izgleda trokutasti vijenac nad portalom župne crkve u Delnicama. Delnički je pandan obilježen natpisom o izgradnji 1825. godine i posvećenju 2. lipnja 1829., u vrijeme biskupa Ivana Krstitelja Ježića i župnika Nikole Cara, dakle svega nekoliko godina prije dovršetka gradnje fužinske župne crkve (slika 7, 8 i 9). Prema svemu sudeći, župna crkva sv. Filipa u Mrkoplju, s kojim su Fužine blisko povezane Karolinskom cestom, imala je na zvoniku sličan natpis iz 1831. godine.³⁷ Teško je oštećena u Drugom svjetskom ratu i posve je razorena nakon njega. Mrkopaljski natpis obilježavao je dovršetak neke njezine znatnije pregradnje kojom je upravljao župnik Alojzije Matija Ligatich. Sastavni dio toga zahvata predstavljala je rekonstrukcija ili izgradnja tamošnjeg zvonika. Na sačuvanim povijesnim fotografijama crkve sv. Filipa u Mrkoplju nalazimo bliskost rješenja oblikovanja razdjelnih vijenaca i zone lože za zvona s našim fužinskim zvonikom.

Fužinski trokutasti zabat na opisani je način postavljen na pročelje zvonika vjerojatno tek pri nekim kasnijim radovima sanacije. Možda je upravo s tim zahvatom povezano dislociranje spomenute memorijalne natpisne ploče iz 1844. godine, za koju onda više nije bilo adekvatne pozicije na pročelju. Prema tome, moguće je da je umjesto današnjeg visokog portala za velike dvokrilne vratnice s nadsvjetlom izvorno fužinski zvonik bio proviđen tradicionalnim, u baroknom klasicizmu i klasicizmu Gorskog kotara uobičajenim zidanim polukružnim otvorom, poput onoga sačuvanoga na gotovo istovremeno građenoj župnoj crkvi u Delnicama. Preuređenjem je predvorje koje je prethodno funkcioniralo kao svođeni poluotvoreni prostor pretvoreno u zatvoreni prostor.

³⁷ Usp. IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Natpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah i.t.d. u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1891., 143.

Slika 7. Delnice, pročelje župne crkve s istaknutim zvonikom, foto: Damir Krizmanić

Slika 8. Delnice, portal s posvetnim natpisom biskupa Ivana Krstitelja Ježića i župnika Nikole Cara, 1829. godina, foto: Damir Krizmanić

Slika 9. Sakralna zbirka u Senju, portret Biskupa Ivana Krstitelja Ježića, ulje na platnu, kraj 18. stoljeća, foto: Vedran Karuza

Povijene konzole na kojima je trokutasti zabat položen oblikovanjem nalikuju dekorativnoj plastici konzola i tjemena lukova prozorskih otvora lateralnog zida danas župne, a nekad hodočasničke crkve Majke Božje Žalosne u Mrkoplju, građene 1850. – 1854. To je još jedan prilog pretpostavci da je na fužinskoj župnoj crkvi 1844. godine došlo do znatnije preinake izgleda donje zone zvonika. Iznad trokutastog vijenca fužinske župne crkve, mogućeg dislociranog izvornog zabata portala, nalazi se klasicistički polukružni otvor, a u osi ga slijedi uski pravokutni otvor etaže zvonika naglašene razdjelnim vijencima. Kruni ih polukružni otvor lože za zvono, nalik onome zvonika župne crkve u Delnicama. Kapitelnina zona i zaglavni kamen luka plastički su mu naglašeni na način koji je u graditeljstvu Hrvatskog primorja bio uobičajen u razdoblju kasnoga baroka i klasicizma. Uz danas aktivna tri istovrsna otvora lože za zvono sačuvan je i odavno zazidan četvrti, orijentiran prema jugoistoku. Lateralne strane crkvenog broda providene su po trima polukružnim otvorima. Spiralno stubište koje vodi na kor s južne strane providaju jedan pravokutni i jedan okrugli prozorski otvor. Komparativno promatrano, postoji mogućnost da je uz njih i pročelje bilo bočno od tornja zvonika provideno parom znatno manjih polukružnih prozorskih otvora. To bi se moglo vidjeti po uklanjanju žbuke, a razlog zazidavanja mogao je biti preuređenje pjevališta zbog postavljanja novih orgulja. Tlocrt unutrašnjosti razdijeljen je na usku zonu predvorja podno pjevališta, dva traveja lađe i prostor svetišta. Svođeni su kupolastim svodovima zidanim sječimice sлагanom opekam. Krovnište zvonika izvedeno je piramidalnom drvenom konstrukcijom prekrivenom limenim pokrovom. Jedinствено krovnište crkvenog broda i prezbiterija izvedeno je visuljom.

Crkva se sastoji od nekoliko glavnih i relativno jednostavno razlučivih arhitektonskih slojeva. Dominantan je izvorni klasicistički sloj, dovršen početkom tridesetih godina 19. stoljeća. Od njegovih elemenata koji danas nisu sačuvani, ističe se drugačije oblikovanje donje zone zvonika. Taj mogući izvorni izgled predlažemo na temelju analize skromnih ostataka na terenu (dislocirani trokutasti vijenac) i na temelju komparativne analize zvonika izbočenih na pročeljima crkava Gorskog kotara, nastajalih u razdoblju kasnog baroka i klasicizma. Od većeg broja zvonika koji nisu spomenuti u dosadašnjoj raspravi izdvajamo one s još nekoliko crkava s područja Senjske i Modruške ili Krbavske biskupije, poput župne crkve Uzašašća Isusova u Cerovniku pokraj Ogulina i pravoslavne crkve sv. Arhangela Gavrila i Mihaila u Popovićima (Munjavi) kraj Josipdola.

Godine 1844. izveden je zahvat na zvoniku fužinske župne crkve. Obilježen je memorijalnim natpisom Josipa Czernkovicha od Dolja. Natpis u čast ovog

službenika administrativnog područja Ugarskog primorja jasno pokazuje presudni utjecaj koji je na realizacije ambicioznije koncipiranih projekata župnih crkava manjih naselja mogla imati regionalna civilna uprava.³⁸ Trenutak dovršenja crkve ne korespondira s nekim naglim procvatom Fužina. Naime, posljednji je veći poticaj prometu na Karolinskoj cesti predstavljalo njezino povezivanje s Kraljevicom, provedeno 1785. i 1786. godine.³⁹ Riječ je bila o privatnom pothvatu trgovca Marka Suzana (Marco Susanni). Već tada od veće je važnosti za promet između Karlovca i Jadrana bila Jozefinska cesta. Činjenica je da je Karolina, izvorno projektirana za promet tovarnim konjima, usprkos proširenjima bila nepodesna za kolni promet. S izgradnjom Lujzinske ceste početkom 19. stoljeća sve je više poprimala lokalni značaj. U potrazi za ekonomskom podlogom dovršetka tog za male Fužine velikog pothvata treba istaknuti da se on preklapa s početcima novog ekonomskog poleta grada Rijeke. Nakon desetljeća ratnih i poratnih godina stagnacije, riječka se manufakturno-industrijska proizvodnja na prijelazu iz dvadesetih u tridesete godine 19. stoljeća opet stala znatnije razvijati. Osobito se brodogradnja orijentirala prema šumama Gorskog kotara.⁴⁰

Iako u povjesnici crkve sv. Antona Padovanskog u Fužinama pretežu vijesti o dugoj gradnji, započetoj još koncem prvog desetljeća 19. stoljeća, klasicizmom obilježena izvedena arhitektura u prvom je redu plod završne faze realizacije toga projekta, tj. nastavka gradnje zaustavljenog projekta, koje se zbilo koncem dvadesetih i početkom tridesetih godina 19. stoljeća. Iz spomenutih arhivskih vijesti jasno je da je projekt očito daleko prelazio mogućnosti lokalne sredine, stoga je uvelike ovisio o potpori regionalne administracije. Već i skladnost tlocrta isključuje mogućnost naknadne interpolacije svodova u formi čeških kapa, a i prema pisanim izvorima oni su bili sastavni dio prvotne građevine. Za vrijeme nastanka neobičan izbor u slabo urbaniziranom kraju usred guste šume uključivao je i za šumsko područje s relativno uskom cestom logistički složenu nabavu i dopremanje veće količine opeke. Primjerice, crkva u susjednom Liču iz 1807. godine, s kojim su Fužine dijelile zajedničku povijest, građena je na tra-

³⁸ Takvi natpisi nisu bili rijetkost u to doba. Primjerice, natpis u slavu F. Ūrmenyja guvernera Ugarskog primorja 1826. godine postavljen je na most nad Dubračinom u Crikvenici. Usp. IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Natpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah i.t.d. u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1891., 29.

³⁹ LARA ČERNICKI, STAŠO FORENBAHER, *Starim cestama do mora*, Zagreb, 2012., 17.

⁴⁰ Usp. DANILO KLEN et al., *Povijest Rijeke*, Rijeka, 1988. 171-182. K tomu, u izvješću putopisca P. E. Turnbulla spominje se jelovo drvo koje se siječe u šumama u blizini Rijeke i u okolici Bakra i Kraljevice. Usp. ERVIN DUBROVIĆ, *Engleski putopisac i riječke gospodarske prilike 1836. u: Adamićevo doba. Riječki trgovac u doba velikih promjena*, Rijeka, 2005., 148.

dicionalan način. Između drvene krovne konstrukcije i broda izveden je strop od ožbukanih daščanih letvica.⁴¹ Od geografski bližih, reprezentativnih uzora, svakako valja spomenuti izgradnju župne crkve sv. Andrije u Bakru, povezanu s djelatnošću vrlo plodnog riječkog klasicističkog graditelja Antona Gnamba, mada je ona svođena križnim svodovima.⁴² Gnamb je bio najistaknutiji u Rijeci udomaćeni graditelj kasnog 18. i početka 19. stoljeća. Nimalo slučajno u Rijeku je pristigao iz Trsta, cvatuće luke u kojoj su brzo i dosljedno implementirane ideje baroknoga klasicizma i klasicizma.

Za malo naselje u Gorskom kotaru monumentalno oblikovanje kupolastih svodova crkve sv. Antuna svjedoči o dosegnutoj razini urbane kulture, no vjerojatno i uvozu gotovog arhitektonskog projekta, kakvi su se tada već uobičajeno širili austrijskim zemljama. Nije to bio tek rezultat kolanja ideja i oponašanja arhitektonskih modela većih kulturnih središta već i jasan državni napor u pravcu tipiziranja, unificiranja i standardiziranja arhitektonskih projekata. Nemali su udio u njemu imale zamisli racionalizacije i štednje koje su počivale na tad još uvijek aktualnoj ideologiji jozefinizma.⁴³ Zbog svojevrsne „globalizacije” klasicističkog oblikovanja, prelijevanja i susretanja klasicističkih utjecaja sa širih područja Austrije i sjeverne Italije, kao i zbog rubnog položaja Fužina između primorja i kontinenta, ali i burnih administrativnih promjena nadležnosti, od Austrijskog primorja pod upravom Trsta, zatim Severinske županije, pa francuske i povratka austrijske uprave, koja je Gorski kotar do 1822. godine administrativno zadržala unutar pokrajine Ilirije, tj. Kraljevine Ilirije, teško je dokučiti ishodište tog projekta. Primjerice, karakteristično klasicističke crkve, visoko postavljene polukružnih prozora, tada su pod jakim i na čitavoj istočno-jadranskoj obali postupno sve dominantnijim utjecajem tršćanskog klasicizma nastajale u istarskim gradićima Višnjanu i Vižinadi, no bez svodova i pogotovo bez tradicionalnog zvonika izbočenog na pročelju.⁴⁴ Svakako valja napomenuti da se model tog tipa svođenja austrijskim zemljama još izrazitije proširio kada je Venecija dospjela unutar granica Habsburške Monarhije. Njezina je arhitektura tradicionalno bila vrlo posvećena kupolastim svodovima, a u Austriji se

⁴¹ ANDRIJA RAČKI, 33.

⁴² RADMILA MATEJČIĆ, 483-484, Barok u Istri i Hrvatskom primorju, u: *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982., KATARINA HORVAT-LEVAJ, *Barokna literatura*, Zagreb, 2015, str. 323-326.

⁴³ Usp. DUBRAVKA BOTICA, „Dugo 18. stoljeće” u sakralnoj arhitekturi – tipologija sakralne arhitekture u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i Štajerskoj u drugoj polovici 18. stoljeća i na početku 19. stoljeća, u: Preinfalk, Miha (ur.) *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*, 2011., 167-182

⁴⁴ MARIJAN BRADANOVIĆ, *Istra iz putnih mapa Pietra Nobilea*, Koper, 2012., 147-150.

zarana počeo razvijati kult oponašanja Venecije. U smislu „univerzalnosti“ tog arhitektonskog modela u austrijskim zemljama, spomenut ćemo jedan nešto kasnije izveden i daleko raskošniji primjer s područja današnje Slovenije. Komparativno je zbog kupolastih svodova i tri polukružna prozora na lateralnim zidovima zanimljiv slučaj župne crkve sv. Martina u Šmartnom pod Šmarnom Gorom sjeverno od Ljubljane (projekt Simona Foykera iz 1832. godine, izgradnja 1839. – 1842.). Riječ je o složenijem tlocrtu veće trobrodne crkve sa zvonikom integriranim u pročelju, kojoj se tri broda nižu pod zajedničkim dvostrešnim krovijem.⁴⁵ Kontinentalno uobičajen klasicistički model dvoranske crkve prekrivene dvostrešnim krovijem i unutrašnjosti raščlanjene stupcima ostvaren je na župnoj crkvi u obližnjim Delnicama, praktično suvremenici našega primjera, inače teže stradaloj u vrijeme Drugog svjetskog rata.

Tražeci Fužinama bliskija ishodišta i uzore, dovoljno je zadržati se na Karolinskoj cesti i kupolastim svodovima ipak još uvijek baroknih, preciznije barokno-klasicističkih, generaciju ranijih projekata karlovačkoga graditelja Josipa Stillera.⁴⁶ Kako je već istaknuto, arhitektonska su se rješenja iz većih središta oponašala, projektna je dokumentacija cirkulirala, nerijetko se i precrtavala. Neposredno svjedočanstvo o tome sačuvano je u odnosu pravoslavne crkve sv. Nikole u Rijeci prema njezinu uzoru istoga titulara u Karlovcu.⁴⁷ Obje pripadaju razdoblju baroknog klasicizma. Brod razdijeljen u dva traveja kupolastih svodova ima ogulinska župna crkva sv. Križa, također građena osamdesetih godina 18. stoljeća.⁴⁸ Iako je riječ o za jozefinizam vrlo uobičajenoj crkvi koja, za razliku od fužinske, ima zvonik integriran u pročelju i polukružno zaključeno svetište, ipak je moramo spomenuti kao jedan od mogućih uzora fužinskoga rješenja svodova, pogotovo s obzirom na to da je Ogulin bio jedno od krajiških, no geografski i kulturno-povijesno Fužinama bliskih središta, k tomu i da se nalazio na području iste biskupije. Zaključno je važno istaknuti da je u svim spomenutim upravnim promjenama od Austrijskog do Ugarskog primorja, tj. ponovnog vezivanja Rijeke s Hrvatskom, upravo grad Rijeka sve vrijeme bio

⁴⁵ FRANCI LAZARINI, *Cerkve, samostani redovne hiše in sinagoge*, u: IGOR SAPAČ, FRANCI LAZARINI, *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana, 2015., str. 105.

⁴⁶ KATARINA HORVAT LEVAJ, *Barokna arhitektura*, Zagreb, 2015., 311, 313, 326.

⁴⁷ U arhivu SPC crkve sv. Nikole u Rijeci sačuvana je opsežna dokumentacija iz vremena gradnje, koja mnogo otkriva o okolnostima gradnje i organizaciji jednog složenog gradilišta toga doba. U ovom je kontekstu zanimljiv podatak o altaristu Giuseppeu Capovilli kojem je isplaćen novac za put u Karlovac i precrtavanje projektne dokumentacije tamošnje pravoslavne crkve. *Artefakti*. 4-5, 2001, 112. Čitanje i prijevod Nenad Labus.

⁴⁸ KATARINA HORVAT LEVAJ, *Barokna arhitektura*, 307, bilješka 583.

taj koji se nametao kao sve jače kulturno središte regije. U takvim okolnostima karakterističnim za razdoblje u kojem je crkva nastajala treba tražiti izvorište i „originalnost“ projekta, gdje je priklon mjesnoj tradiciji vjerojatno predstavljala tek izvedba zvonika izbočenoga na pročelju. Drugo je stanje moglo biti u slučaju njezinih majstora – obrtnika koji su izvodili gradnju. Već smo istaknuli sličnost oblikovanja detalja arhitektonske dekorativne plastike, ali i detalja konstrukcije s onima obližnje, tlocrtno složenije trobrodne crkve u Delnicama. Tu sličnost kod detalja trokutastog zabata, dakle na razini inače skromne kamene dekorativne plastike, možemo i dodatno naglasiti. U pitanju je posve isti profil i izvedba. Teško je na tako malom uzorku zaključivati, no vjerojatno je bila riječ i o istoj klesarskoj radionici. Zanimljivo je pritom da je u delničkoj župskoj pismohrani sačuvan ugovor o gradnji tamošnje župne crkve iz 1825. godine. Ugovor na talijanskom jeziku sastavljen je između mjesnoga župnika Nikole Cara i graditelja Antuna Cividinija. Delnička crkva dovršena je 1829. godine, što je memorirano natpisom o posveti crkve 2. lipnja 1829., ugraviranim unutar ovdje više puta spomenutoga trokutastoga vijenca iznad portala.⁴⁹ Projektna je dokumentacija kolala, no mjesne su se graditeljske radionice razvijale.

Zaključak

Župna crkve sv. Antuna Padovanskog u Fužinama provedenim je istraživanjem rasvijetljena kao najvažnija i najbolje očuvana predstavnica arhitekture klasicizma u Gorskom kotaru. Uz paralele s klasicističkom fazom u Drugom svjetskom ratu porušene mrkopaljske crkve sv. Filipa, lakše je uočiti veliku sličnost oblikovanja arhitektonske dekorativne plastike župne crkve u Delnicama i crkve sv. Antuna u Fužinama. Opisana tri primjera možemo sagledati kao karakterističnu grupu za mjesne prilike vrlo reprezentativnih crkvenih zdanja podizanih, ili kao što je to bio slučaj u Mrkoplju, znatnije prepravljenih u posljednjoj fazi biskupovanja Ivana Krstitelja Ježića. Na primjerima u rasponu od današnjih slovenskih zemalja, zatim modruškoga kraja, tj. Ogulina kao važnoga regionalnoga kulturnog središta, Karlovca, vinodolskih naselja, a osobito Bakra i iz same Rijeke, rastumačena su ishodišta stilskih rješenja, tako karakteristična za najreprezentativnije sakralno zdanje tranzitno smještenoga naselja. Arhivski podatci o teškoćama pri gradnji, opremanju i održavanju župne crkve u Fužinama karakterističan su primjer mnogih slučajeva pojave sličnih problema, u

⁴⁹ Nenad Lucić, *O gradnji crkve sv. Ivana Krstitelja u Delnicama*, http://zupadelnice.com/o_zupi.html, pristupljeno 15. 10. 2019.

kojima su se mala naselja često znala naći pri pokretanju arhitektonskih zahvata čija je cijena premašivala njihove financijske mogućnosti (slika 10). Spomenuti arhivski podatci dobar su komparativni primjer i za poznavanje prilika oko uređenja, opremanja, održavanja i popravka crkvenih zdanja u Gorskom kotaru, osobito u vremenu druge polovine 19. i prvim desetljećima 20. stoljeća. Ovdje arhivski potvrđeni majstori poput altarista i zidnog slikara i šire su poznati po svojim realizacijama, osobito onima s riječkoga i vinodolskoga područja.

Slika 10. Klasicistička crkva sv. Antuna Padovanskog kao dominantna u kulturnom krajoliku naselja razvijenoga na Karolinskoj cesti, fotografija iz polovine 20. stoljeća

Izvori i literatura:

Nepublicirani izvori:

Arhiv Senjske biskupije, Župe Gorskog kotara Župa Fužine, *Parochiarum Trans Montanarum, Parochia Fuccinensis*.

Arhiv Župskog ureda u Fužinama, *Spomenica (Liber memorabilum) Župe Fužine*.
Državni arhiv u Zagrebu, *HR-HDA-Fužine rkt. crkva, popravci sv. IV 256/1914*.

Publicirani izvori:

Izvjješće Ivana Krstitelja Ježića 1826. godine, Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija, *Fontes: Izvori za hrvatsku povijest*, ur. J. Barbarić et al., vol. 7, n. 1., 2001., 278-281.

Mapire-Historical Maps, <https://mapire.eu/de/>, pristupljeno 10. rujna 2020.

Literatura:

Antonini, Marko, *Hrvatska enciklopedija online*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3165>, pristupljeno 15. 10. 2020.

RADOJICA F. BARBARIĆ, Neki podaci o djelatnosti kraljevičkih brodograditelja braće Pritchard, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, vol. 8-9, (1963-1964), 1964., 49-70.

MILE BOGOVIĆ, Sadržaj izvješća Senjsko-modruških biskupa u Rim od 1602. do 1919. godine, *Senjski zbornik*, 23, 1996., 161-196.

MILE BOGOVIĆ, Biskupovanje Ivana Krstitelja Ježića (1789.-1833.), *Riječki teološki časopis*, 16, 2007., 383-392.

DUBRAVKA BOTICA, „Dugo 18. stoljeće“ u sakralnoj arhitekturi – tipologija sakralne arhitekture u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i Štajerskoj u drugoj polovici 18. stoljeća i na početku 19. stoljeća, u: Preinfalk, Miha (ur.) *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*, 2011., 167-182.

MARIJAN BRADANOVIĆ, Tradicija, osnutak i djelovanje konzervatorske službe u Rijeci, *Sveti Vid. Zbornik*, Rijeka, 2001., 127-146.

MARIJAN BRADANOVIĆ, *Istra iz putnih mapa Pietra Nobilea*, Koper, 2012.

MARIJAN BRADANOVIĆ, *Župna crkva sv. Antuna Padovanskog u Fužinama – konzervatorski elaborat*, Rijeka, listopad 2019., elaborat.

VLADI BRALIĆ, *Arhitektonska snimka postojećeg stanja crkve Sv. Antuna Padovanskog u Fužinama*, Arhitektonsko-graditeljski atelje, Rijeka, 2019., elaborat.

JOSIP BURIĆ, *Biskupije senjska i modruška u 18. stoljeću*, Gospić – Zagreb, 2002.

- LARA ČERNICKI, STAŠO FORENBAHER, *Starim cestama do mora*, Zagreb, 2012.
- DRAGAN DAMJANOVIĆ, Oltari župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Molvama, *Podravina*, vol. VIII, br. 15, Koprivnica, 2009., 117-138.
- ERVIN DUBROVIĆ, Engleski putopisac i riječke gospodarske prilike 1836. u: *Adamićevo doba. Riječki trgovac u doba velikih promjena*, Rijeka, 2005., 146-151.
- ROBERT DORIČIĆ, Valentin Lucas – skica za biografiju slikara iz Kraja, *Problemi sjevernog Jadrana*, 15, 2016., 97-112.
- EVA FABER, *Litorale Austriaco. Das österreichische und kroatische Küstenland 1700-1780*, Trondheim-Graz, 1995.
- DRAGUTIN HIRC, *Gorski kotar*, Zagreb, 1898.
- KATARINA HORVAT LEVAJ, *Barokna arhitektura*, Zagreb, 2015.
- Ježić, Ivan Krstitelj, enciklopedijska natuknica, <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=60457>, pristupljeno 27. 10. 2019.
- NEDA KAUZLARIĆ ANDRIĆ, Postanak i razvoj naselja – stanovništvo i življenje, Fužine, Lič, Vrata, Belo Selo, Slavica i Benkovac, u: *Fužine (Lič, Vrata Belo Selo, Slavica, Benovac), Fužine. U povodu 200. Godišnjice Škole Fužine (1785-1985.)*, Fužine, 1985., 17-63.
- DANILO KLEN, *Povijest Rijeke*, Rijeka, 1988.
- IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Natpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah i.t.d. u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1891.
- EMILIJ LASZOWSKI, *Gorski kotar i Vinodol. Dio državine Frankopana i Zrinskih. Mjestopisne i povijesne crtice*, Zagreb, 1923., 58-66.
- FRANCI LAZARINI, *Cerkve, samostani redovne hiše in sinagoge*, u: IGOR SAPAČ, FRANCI LAZARINI, *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana, 2015., 105-118.
- NENAD LUCIĆ, *O gradnji crkve sv. Ivana Krstitelja u Delnicama*, http://zupadelnice.com/o_zupi.html, pristupljeno 15. 10. 2019.
- VLADIMIR MARKOVIĆ, *Crkve 17. i 18. stoljeća u Istri – tipologija i stil*, Zagreb, 2004.
- RADMILA MATEJČIĆ, Barok u Istri i Hrvatskom primorju, u: *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982., 385-607.
- IVA PERČIĆ-ČALOGOVIĆ, Fortifikacijski i sakralni spomenici, u: *Gorski kotar, Delnice*, 1981., 781-803
- ANDRIJA RAČKI, *Iz prošlih dana općine Liča i Fužine*, Rijeka, 1946. godine.
- MANOILO SLADOVIĆ, *Povesti biskupiah senjske i modruške ili krbavske*, Trst, 1856.

Marijan Bradanović and Ivan Topolovčan

The Parish Church of St. Anthony of Padua in Fužine – An Example of the Classicist Architecture in Gorski kotar

Summary

The Church of St. Anthony of Padua in Fužine is a single-nave church building with a prominent bell tower on the front façade and a rectangular vestry situated at the back of the building and in symmetry with the church nave. Its principal architectural feature is a consistent sequence of domed arched ceilings executed in brick over the two bays of the nave and over the rectangular shrine, which has not been separately articulated in the floorplan within the perimeter of the building. Though the erection of this church had commenced towards the end of the first decade of the 19th century, building was terminated and the church left in foundations for a long period of time. It was finally completed in 1833. Together with the parish church of Delnice, with which it shares the same elements of style, the Church of St. Anthony of Padua in Fužine is not only the most important, but also the best-preserved example of the Classicist period in the sacral architecture of Gorski kotar. Same as in the Delnice example, the prominent bell tower on the front façade may be interpreted as a relic of the local building tradition. This church belongs to typologically diverse architectural realisations created in the final phase of the yearlong leadership of the Senj and the Modruš/Krbava Dioceses by Bishop Ivan Krstitelj Ježić. Its erection and shaping should be looked at both in the context of the ambitions of the local community and the urban development of Fužine, and in the context of a specific pluralism of influences, which was taking place on the architecture of Fužine as a transit travel station. The influences were gradually coming in from Karlovac and Ogulin as the nearby continental cultural centres, as well as – increasingly – from several towns of the Hungarian Littoral, such as Bakar, Kraljevica, and particularly Rijeka as a regional economic and cultural centre of growing importance. Well-preserved architectural structures, combined with a comparative art-historical analysis and an analysis of archival sources, have enabled reaching wider-applicable conclusions regarding the church building and decorating tradition in Gorski kotar.

Keywords: *sacral architecture; Classicism; Fužine; Gorski kotar; Hungarian Littoral; city of Rijeka; Bishop Ivan Krstitelj Ježić; pluralism of influences.*

OCJENE, PRIKAZI I OSVRTI

